

ZPRÁVY

„ŽIVOT BY MOHL BÝT TAK KRÁSNÝ“. DENÍK RUTH MAIEROVÉ PREZENTACE VÝSTAVNÍHO PROJEKTU A VZDĚLÁVACÍHO WORKSHOPU

Táňa Klementová

Ruth Maierová, často prezentovaná pomocí nálepky „norská Anne Frank“, se narodila roku 1920 ve Vídni do asimilované židovské rodiny. Její otec Ludwig pocházel ze Žarošic na Moravě, kam Ruth jezdila na prázdniny. Zajímala se o literaturu, divadlo, film, ráda malovala, a také vášnivě lyžovala. Byla umělecky a silně empaticky založená. Své zážitky sdělovala deníkům, které si vedla od roku 1933 dalších devět let. Mimo rámec myšlenkového světa dospívající dívky vstupuje ve svých zápiscích s měnící se politickou situací v Rakousku do hlubších úvah o společnosti, lidském chování, spravedlnosti, a především sama o sobě, o své identitě. Anšlus Rakouska a rychlá radikalizace vídeňské společnosti rozhodly o dalším osudu rodiny Maierových. Části rodiny se podařilo uprchnout do Velké Británie, a také Ruth našla v lednu 1939 útočiště v norském Lillestrømu. Vzhledem k pozdější okupaci Norska to bylo útočiště dočasné. Koncem listopadu 1942 byla při zátazích na židovské obyvatelstvo zatčena norskou policií. Čtyři dny nato skončila krátká životní cesta Ruth Maierové v táboře Auschwitz-Birkenau.

Po padesáti letech objevil deníkové sešity v pozůstalosti její přítelkyně Gunvor Hofmo norský básník Jan Erik Vold. Deníky společně s padesátkou dopisů, které adresovala Ruth své sestře do Velké Británie, edičně připravil k vydání v roce 2007. Kniha je výjimečná také díky zařazení fotografií, básní, prozaických útvárů a kreseb od samotné autorky deníku. Na příkladu jednoho lidského osudu ukazuje, jak nevyčísitelnou ztrátu tvůrčího potenciálu ve svém důsledku holocaust znamenal. Vydání knihy také významně přispělo k norské debatě o morální spoluodpovědnosti za něj. V roce 2014 byly deníkové sešity i dochované dopisy po Ruth Maierové zařazeny na seznam světového dědictví UNESCO.

Tento text představuje stejnojmenný workshop pro žáky a studenty českých škol, který vznikl v Brně na podzim 2020 během příprav putovní dvojvýstavy o Ruth Maierové a její rodině. Symbolicky byla on-line verze workshopu vstupující do distančních rozvrhů škol zahájena 27. ledna 2021 v rámci

mezinárodní kampaně #WeRemember. Během následujících měsíců se vzdělávací program dočkal bezmála šedesáti provedení.

Program dílny pro studenty vznikl během podzimu předchozího roku jako jeden z pilířů výstavního projektu¹ v době, kdy by sama Ruth Maierová mohla oslavit 100. narozeniny. Ostatně tímto nedožitým výročím byl projekt při svém vzniku motivován. Vznikl během tvorby dvou putovních výstav a přípravy vydání prvního českého překladu *Deníku Ruth Maierové*. První výstavu *Přetnuté životy. Hledání útočiště v době holocaustu: příběh Ruth Maierové* jsme převzali z původní rakousko-norské verze z roku 2019, a zabývali jsme se tedy jen jejím překladem. Druhá výstava *Archy rodiny Maierovy. Jeden dům – dvacet příběhů* vznikala v Brně.² Užití symbolu archy v názvu předkládané výstavy odkazuje na situace, kdy se, jako v biblickém příběhu o Noemovi, podařilo alespoň některým členům rodiny uniknout hroící zkáze. Mozaika osudů tří generací této rodiny z moravských Žarošic, kde Ruth patřila k té nejmladší, představuje určitý mikrosvět evropské paměti posledních dvou uplynulých staletí. Archy ukazují způsoby, jakými reagovali mladí lidé a jejich rodiny na sílící pronásledování. Sledují postupný proces, jak antisemitská politika cíleně zbavovala lidi občanských práv, až z nich udělala cizince ve vlastní zemi.

Nicméně různá výročí běží, měsíce utíkají, plány se kují a kulisy uplynulých dvou let nás naučily je pružně měnit. Místo abychom dvojvýstavu otevřeli v listopadu 2020 a studenti a žáci přicházeli do výstavy k nám, vstupovali jsme s workshopem *Život by mohl být tak krásný* do distančních rozvrhů my k nim. Připadali jsme si trochu nepatřičně. Jako hosté v jejich pokojících a kuchyních jsme se snažili našlapovat opatrně. Ale tento přechod do osobních prostředí účastníků dílny nám přišel nakonec nesmírně vhod. K procházce po intimním prostoru cizího deníku se totiž hodil daleko lépe než školní lavice nebo muzeum, kde jsme se původně plánovali se studenty setkat.

1 Webové stránky projektu www.maierfamily.eu [cit. 30. 1. 2022].

2 Když jsme nemohli dvojvýstavu několik měsíců s ohledem na pandemii otevřít, vznikla alespoň virtuální verze její druhé části, která je ke zhlédnutí zde: <https://exhibition.indihu.cz/view/Archyro dinyMaierovy> [cit. 30. 1. 2022].

Hluboce univerzální větou „Život by mohl být tak krásný“ jsme s kolegyní Markétou Brhlíkovou (Muzeum Brněnska, Vila Löw Beer) otevíraly každé virtuální setkání se studenty nad deníkem Ruth Maierové. Byl by krásný, kdyby nebylo čeho? Nejspíš i vám samotným už podobná myšlenka v nějaké svízelné situaci proběhla hlavou. V případě osmnáctileté autorky citátu by se situací řadících se za slovo „kdyby“ dalo napsat mnoho. Čím více by se od roku 1938 blížily její dvaadvacáté narozeniny, tím by se jejich zástup prodlužoval. Navzdory okolnostem, které postupně nastavil nacistický režim ve všech zemích, kde Ruth Maierová žila, se překvapivě dokázala jako oběť do poslední chvíle nevnímat.

Dne 4. dubna 1936 si Ruth poznamenala stručnou úvahu o motivacích vedení deníku: „Deníky si píšou dva typy lidí. Někteří píšou opravdu z niterného rozpoložení. Jiní v tajné naději, že jejich deník jednou objeví neznámý mecenáš a udělá z něj senzaci a vzor bůhvíjakých panenských a stydlivých pocitů. Občas patřím k těm prvním, občas k těm druhým.“³ Její slova jsme užívaly v úvodu dílny, abychom se studenty mohly mluvit o jejich zkušenostech s četbou deníků nebo jejich psaní. Ruth Maierová si vedla osobní záznamy devět let od roku 1933 do listopadu 1942, kdy došlo k jejímu zatčení v Oslu. Pro workshop jsme z deníkových sešitů vybrali dalších osm pasáží, na jejichž základě jsme její krátký životní příběh společně odvíjeli. Jednotlivé úryvky ožívaly tím, že je studenti předčítali nahlas. Čtení doprovázel náš komentář a drobné úkoly vedoucí k vystupování z příběhu Ruth Maierové do příběhů účastníků dílny samotných a k jejich prolínání. Při řešení úkolů se postupně plnil papír, který měl každý po ruce, společný chat a v závěru dílny také sdílená paddletová nástěnka. Některé z aktivit vyvolávaly otevřenou diskusi, jiné byly více osobní povahy a zůstaly pouze v myšlenkách a na vlastním papíře.

První pracovní úryvek začínal slovy: „S Käthe hodně mluvíme o těch věcech. O sexu. Mimořádně, to s tou homosexualitou už je to dávno vyřešené. Teta Ada mi všechno moc hezky vysvětlila. Když se někdo silně zklame v lásce, když se k sobě dva nehodí, pak souloží s osobou stejného pohlaví. Když si jen pomyslím, jaká to byla hrůza, když jsem o tom dumala. Hledala jsem v encyklopediích. A celý den jsem na to musela myslet. Ptala jsem se i mámy, ale ta mi řekla, že tomu nerozumím. Díky bohu, už je to pryč: Nemáš-li problémy, nějaké si vymyslí.“⁴

V úvodu programu jsme otevírali témata blízká myšlenkovému světu dospívajících dívek – vztahy v rodině, s kamarádkami, proměny vlastního těla a v neposlední řadě úvahy Ruth o budoucnosti, jejich životních cílech a snech. Jedna z našich diskusí otvírala téma role školy a vzdělávání v životech dospívajících: „Kolem lidského těla, kolem rozmnožování panuje tajuplné temno. Ano, především kolem pložení a pohlavního styku. A přitom tady by mohla škola být tolik užitečná. [...] Některá děvčata v tom dokonce ani v sedmé třídě nemají ještě jasno. Proč se v takovém případě nedá zajít za učitelkou a zkrátka a dobře jí říct: Pani profesorko, v tomhle nebo tamtom se nevyznám. Proč o tom

učitelky nemluví? [...] Vždyť je nápadné, že se mluví o rozmnožování všeho možného, kapradí, řas, mšic, jenom o rozmnožování člověka ne. Samozřejmě se tím pak poukazuje na to, že jde o cosi zakázaného a dvojnásobného. Důsledkem je to, že když pak chcete toto téma probírat s mládeží vychovanou v takovém duchu, je vám odpovědí pochichtávání. My, mládež, chceme školu, která nám pomůže s nejasnostmi. Ne školu, která nám servíruje pravidla a vzorečky, nýbrž takovou školu, která nás propojí se současností.“⁵

Po anšlusu Rakouska se během roku 1938 radikálně proměnil tón deníkových záznamů. Začal nutně odrážet dramatickou změnu postavení židovské menšiny v rakouské společnosti, diskriminující politiku nacistického Německa a také to, jak se proměňoval vztah Ruth k vlastní úředně vnucené židovské identitě. Naléhavý tón zápisů reflektoval pocity nespravedlnosti, obav z budoucnosti a vnitřního vzdoru, které Ruth na podzim toho roku silně prožívala. Jedna z pasáží vztahujících se k listopadovému pogromu začínala slovy: „Zbili nás! Včera byl nejpříšernější den, jaký jsem kdy zažila. Ted' už vím, co jsou pogromy, vím, čeho jsou lidé schopní. Lidé, obrazy Boží. [...] S Ditou jsme si vzaly domů drožku, je to sto kroků. Utíkaly jsme ulicí, jako ve válce... Lidé na nás zírali, studený vzduch, postavy a vpředu nákladní automobil se Židy, stáli na korbě úplně rovně jako zvířata určená k porážce! Tenhle pohled nikdy nezapomenu a zapomenout nesmím. Židé jako zvířata určená k porážce na nákladním automobilu... Lidé zírají.“⁶

V lednu 1939 našla Ruth před pronásledováním dočasné útočiště v Norsku, kde v psaní deníků pokračovala. Část jejích sešitů se bohužel nedochovala. V knižní edici deníku proto najdeme k tomuto období dopisy, které Ruth posílala z norského Lillestrømu své sestře Dítě do Velké Británie, kam se jí podařilo dostat v prosinci 1938 s tzv. Kindertransporty. Svěřovala se sestře s pocity hlubokého osamění, neúspěšného hledání přátelských či milostných vztahů a nového domova. Deníkové záznamy posledních dvou let života Ruth Maierové pak reflektují německou okupaci Norska a hlubokou frustraci z dalšího pronásledování Židů.

Následující úryvky pocházejí z jara 1940. „Byla jsem taky v Oslu. Je tam spousta německých vojáků. Mluví německy a to bolí. Protože já němčinu miluju, miluju tu řeč, kterou psal Heine svoje písně, ale Němce nenávidím. Ne dostatečně, to vím. Jeden stál na Jernbanetorget, kupoval si cukrátku, a já slyšela, jak řekl ‚Schokolade‘. A to slovo ‚Schokolade‘ bolí a sype mi do ran sůl a já se musím velice obrnit. [...] Pokusím se smířit s tím, že lidé nejsou andělé, ale ani ďáblové, stejně jako se pokusím hledět na Němce právě v tomhle světle. Jsou to zlí lidé. Tak zlí, že bych je nejradši zastřelila, všechny, všechny do jednoho! Nenávidím je, nenávidím je z hloubi duše, když je před sebou vidím, v hnědých uniformách, jak dusají před Vítězným obloukem. Ale nechci jako pan Strøm říkat: ‚Tenhle národ by měli vyhladit.‘ Němci jsou hloupí, dneska jsou zlí, dneska řvou vstříc svému vůdci jako zvěř... později z jejich řad opět povstane Goethe.“⁷

3 Jan Erik VOLD, Deník Ruth Maierové, Brno 2021, s. 28.

4 Tamtéž, s. 21.

5 Tamtéž, s. 81.

6 Tamtéž, s. 116.

7 Tamtéž, s. 236 a 250.

Hlavní prostor posledního deníkového sešitu od ledna 1941 do listopadu 1942 ale zaujímá jiné téma, které bylo pro samotnou Ruth Maierovou bytostně důležitější než turbulentní politické kulisy jejího života. Díky dobrovolné pracovní službě pro mladé ženy se seznámila na venkovském statku s Gunvor Hofmou, budoucí básnířkou, a navázala s ní hluboké přátelství. Po válce cítila Gunvor osobní vinu, že nedokázala Ruth zachránit. Jako svůj životní úkol si stanovila psát nejen vlastní poezii, ale i básně, kterými chtěla zajistit, aby Ruth nebyla zapomenuta. Pokusila se u svého vydavatele deníky Ruth Maierové publikovat, ale byla odmítnuta s tím, že je to příliš osobní materiál. Dvě následující pasáže z dubna a června 1941 naznačují o jejich silném poutu více: „*Ano, z tábora nás vlastně vyhnali, Gunvor a mě. Z nemsynského důvodu. [...] Poukazovalo se na moji ‚rasovou příslušnost‘, na Gunvoriny politické názory, na naše diskuse... V tu chvíli jsem Gunvor poznala z nové stránky. Byla skutečně rozčilená a mluvila velice moudře. Maud, která mě vůbec nemůže vystát, mi řekla: ‚Rasu člověk nezapře.‘ Gunvor na to odpověděla s tak velkým přesvědčením a skoro výhrůžně: ‚Nabízí se jen otázka, kdo je tady prost’áček.‘ Jsem vděčná všem lidem, kteří – co se židovské otázky týče – zaujmají lidské stanovisko. Proto jsem vděčná i Gunvor. [...] Příští pátek ji zase uvidím. Jak ve mně všechno čeká! Čeká na její pohled. Na tichý tlumený smích, na poněkud hlubší hlas. Vůbec nevdá, že píšu jenom o Gunvor. Musím o tom*

psát. Protože nikomu neříkám, jak moc ji mám ráda. Nemám nutkání psát, že je jaro, že se dneska vzdala jugoslávská armáda. Ale to, že mám radost, to zapsat musím, protože tuhle niternou radost, potřebuju někomu sdělit.“⁸

Dvojvýstava o Ruth Maierové a její rodině byla sice pro veřejnost otevřena až v červnu 2021, ale měli jsme ji symbolicky za zády během všech workshopů, které jsme z brněnské Vily Löw Beer během jara odvyšilali. Každý z nich byl jedinečný svou atmosférou, naladěním třídy a reakcemi studentů. Osobní myšlenky Ruth Maierové tak pokaždé oživaly zcela specifickým způsobem. Setkání se studenty končilo závěrečnou reflexí v paddletu, kde jsme pracovali s otázkou „Najdu něco, co mě spojuje s Ruth Maierovou?“. Ze vzkazů, které se na naší sdílené nástěnce objevovaly, jsme pochopili, že můžeme porozumět období holocaustu, aniž bychom tohoto slova vůbec užili. Poslední námi vybraný úryvek z deníku, který tvořil určitý epilóg našich workshopů, si už každý četl sám.

„Myslím, že věřím ve znovuzrození. Je zvláštní, že smrt vidíme jen před sebou. Je taky za námi. Všechno, co se stalo před tvým životem, je smrt. Zapamatuj si to. Kdo ti dokáže, že před tebou existoval život? Neupínej se na minulost. Vždycky konej něco nového. Dělej všechno sám od sebe. Nevěř neznámému. Věř sám sobě. Před tebou byla smrt, po tobě přijde smrt. Jenom ty jsi život. Žij! Žij krásně! Proměň svůj život v život s velkým Ž. To je bláznivé. Nebo ne?“⁹

8 Tamtéž, s. 325 a 344.

9 Tamtéž, s. 98.